

Elementi fantastike u novelistici A. G. Matoša i njegov doprinos razvoju modernističkih strujanja u hrvatskoj književnosti

Petretić, Marko

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:127454>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Marko Petretić

**Elementi fantastike u novelistici A.G. Matoša i
njegov doprinos razvoju modernističkih
strujanja u hrvatskoj književnosti**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Marko Petretić

Matični broj: 2422030441

Elementi fantastike u novelistici A.G. Matoša i
njegov doprinos razvoju modernističkih strujanja u
hrvatskoj književnosti

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: prof. dr. sc. Goran Kalogjera

Rijeka, rujan 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	4
2. ANTUN GUSTAV MATOŠ.....	5
3. HRVATSKA MODERNA I MATOŠEV UTJECAJ.....	7
4. UTJECAJI NA MATOŠEVO STVARALAŠTVO.....	9
4.1. MATOŠ I FRANCUSKA KNJIŽEVNOST.....	10
4.2. MATOŠ I EDGAR ALLAN POE.....	11
5. NOVELISTIKA A.G. MATOŠA.....	13
6. FANTASTIKA U KNJIŽEVNOSTI.....	15
6.1. OBILJEŽJA FANTASTIKE.....	16
6.2. FANTASTIKA U HRVATSKOJ PROZI.....	18
7. FANTASTIKA MATOŠEVIH NOVELA.....	20
8. ZAKLJUČAK.....	26
9. SAŽETAK.....	28
10. LITERATURA.....	29

1. UVOD

U ovom radu bavit ćemo se analizom novelističkog stvaralaštva Antuna Gustava Matoša. Pokušat ćemo uočiti, opisati i objasniti elemente fantastike u Matoševoj novelistici, u proznoj vrsti koju je njegovao i putem koje je iskazivao svoj talent. Ujedno, istražiti ćemo Matošev utjecaj na književno i kulturno stvaralaštvo u Hrvatskoj na prijelomu 19. i 20. stoljeća. Nemali broj povjesničara i književnih kritičara to razdoblje određuje kao Matoševo doba, te time jasno ukazuju na snagu i sveprisutnost njegovog utjecaja na suvremenike. Nadasve ambiciozan, širokih vidika i razumijevanja u važnost međunarodnog, tj. međukulturalnog istraživanja i povezivanja, Matoš u našoj književnosti unaprjeđuje neke dotad slabo prisutne elemente i motive. Proučavajući i analizirajući stvaralaštvo stranih pisaca, osobito ono američkog pisca Edgarda Allana Poea, francuskih prozaista Prospera Mériméa i Guya de Maurpassanta, Matoš uviđa pojavnost novih strujanja u književnosti, elemenata i motiva. Djelujući i kao književni kritičar, vrlo dobro je bio upoznat s tadašnjim književnim stvaralaštvom hrvatskih pisaca, te kao takav, znao je da prisustvo elemenata modernih književnih strujanja u hrvatskoj književnosti postoji tek kod nekolicine autora. Shvaćajući važnost kontinuiteta u praćenju europskih i svjetskih književnih trendova, znajući da nepraćenje istih usporava ili unazađuje kulturnu misao naroda, Matoš svojim književnim radom, napose u pripovjedačkom segmentu, pokušava unijeti određenu dozu svježine. Njegova književna, a samim tim i kulturna djelatnost, nastajala je u složenom društveno-političkom razdoblju kojemu će također biti posvećena pažnja. Rad ćemo započeti pregledom autorove biografije, nakon čega ćemo analizirati hrvatsku književnost tog razdoblja i Matošev utjecaj na nju. Zanimat će nas Matošev novelistički opus, pojam fantastičnog u književnosti te na koji su način elementi fantastike prisutni u Matoševoj novelistici.

2. ANTUN GUSTAV MATOŠ

Antun Gustav Matoš rođen je 13. lipnja 1873. godine u Tovarniku. S navršene dvije godine, zbog poslovnog premještaja kojeg je dobio njegov otac (August Matoš bio je učitelj¹) s obitelji seli se u Zagreb. U Zagrebu je polazio pučku školu i gimnaziju u kojoj nije slovio kao uspješan i uzoran đak, iako je iskazivao svoju sklonost prema književnosti i glazbi. Odlazak u Beč i pokušaj studiranja na Vojnom veterinarskom fakultetu završio je neuspjehom. Pošto nije završio gimnaziju (osmi razred i maturu polaže tek kasnije) te izgubivši stipendiju i studentska prava, 1893. odlazi u vojsku. Nezadovoljan vojnim životom i nemirnog duha, nakon manje od godinu dana vojne službe, odlučuje se na dezerterstvo i bijeg u Srbiju. Vrlo brzo biva uhapšen i pritvoren, ali ponovno uspjeva u bijegu, te 1894. dolazi u Beograd. U Beogradu, kao vrstan čelist, vrlo brzo dobiva mjesto u različitim orkestrima. Uz glazbenu djelatnost, pisao je i članke za beogradske književno-kulturne časopise, osvrte na kazališni i glazbeni život, te književne kritike.² Kao beskompromisni kritičar koji je u svojim kritičarskim osvrtima bio zainteresiran jedino za kvalitetu određenog književnog djela, Matoš doživljava velike neugodnosti³ nakon objave njegovog negativnog osvrta na roman *Hajduk Stanko*, autora Janka Veselinovića, koji je tematizirao razdoblje Prvog srpskog ustanka⁴. Osjetivši da više nije dobrodošao, 1899. odlazi u Pariz. Matoš se u toj prijestolnici europske kulture, u gradu kojeg je u potpunosti obujmio zanos tehnološkog napretka⁵ nadolazećeg stoljeća, tijekom pet godina boravka upoznao sa širokim spektrom pojedinaca iz književno-umjetničkih krugova. U velikoj mjeri koristio se brojnošću pariških biblioteka i galerija, te

¹ Mirko Žeželj: *Tragajući za Matošem* (1970., str. 14)

² Isto, str. 28-32

³ Ljubo Wiesner: *Studija o A.G. Matošu* (2002., str. 112)

⁴ Ustanak Srba protiv turske okupacije, u periodu od 1804. do 1813. godine.

⁵ U Parizu se 1900. godine održala jubilarna Svjetska izložba (*Exposition Universelle*) koja je trebala prikazati najnovija dostignuća tehnike i znanosti.

širio i nadopunjavao svoje književne vidike. Nakon 14-godišnjeg izbivanja iz rodnog kraja, carskom amnestijom 1908. vraća se u *svoj dragi i prokleti Zagreb*⁶. Godine povratka u domovinu obilježene su polemikama i nesuglasicama s književnim i političkim neistomišljenicima, te sve lošijim zdravstvenim stanjem. Nakon kratkotrajne i teške borbe s karcinomom, Matoš umire 17. ožujka 1914.

Književni rad započeo je 1892. napisavši svoju prvu novelu *Moć savjesti* objavljenu u *Vijencu*. Tijekom života okušao se u poeziji, novelistici, putopisu, esejistici i kritici. Njegova najznačajnija ostvarenja pružili su mu kraći prozni tekstovi, objavljeni u zbirkama *Iverje* (1899.), *Novo iverje* (1900.) i *Umorne priče* (1909.). Od ukupno šezdesetak pripovijedaka koje je napisao, u zbirkama je sadržano njih trideset. Preostale su objavljene nakon autorove smrti u *Sabranim djelima*. Mirna Sindičić Sabljo u klasificiranju Matoševih novelistike poziva se na Miroslava Šicela i Ivu Frangeša. Ona ukazuje na to da Miroslav Šicel razlikuje dva osnovna tematska kruga Matoševih novela, a Ivo Frangeš čak pet. U osnovi, tematika ovih novela vezana je ili za okvire realističnog pristupa u kojima se pojavljuju motivi zagrebačko-zagorske sredine i njezinih žitelja, ili za fantastiku i grotesku. Matoševa proza značajna je i u formi putopisa, prvenstveno zbog inovacija koje autor unosi u motiviku pejzaža u hrvatskoj književnosti, koji time postaje pokretač određenih emocionalnih senzacija (primjerice u putopisu *Oko lobora*).⁷ Poznati su i značajni i njegovi radovi u žanru kritike, u kojem je svojom duhovitošću i nesmiljenošću unio dobrodošlu svježinu.

⁶ Dr. Ivo Zalar, predgovor zbirci Matoševih pripovijedaka (1998., str. 6)

⁷ Mirna Sindičić Sabljo: *Matoš i Maupassantov model fantastične novele* (zbornik radova sa XVIII. Međunarodnog znanstvenog skupa, 2016., str. 98)

3. HRVATSKA MODERNA I MATOŠEV UTJECAJ

Zbog boljeg razumijevanja, odnosno upotpunjavanja slike o Matoševom stvaralaštvu, potrebno je upoznati se s razdobljem u kojem je stvarao i djelovao. U razrješavanju terminološke problematike hrvatske moderne pomoći će nam citiranje članka Nevenke Košutić-Brozović: *...treba imati na umu da se pod nazivom hrvatske Moderne razumijeva s jedne strane određeno književno razdoblje od svojih dvadesetak godina...a s druge strane sam modernistički pokret, koji je znatno kraći te predstavlja tek prvu, borbenu fazu razdoblja HM.*⁸ Početkom moderne u književnosti uzima se pojava prozih djela koja svojim obilježjima odskoču od dotadašnje poetike realizma, u rasponu posljednjeg desetljeća 20. stoljeća. Kao i ostalim epohama u književnosti, pojavnost moderne povezana je s određenim socijalnim, gospodarskim i političkim promjenama. To je razdoblje sve intenzivnije borbe protiv mađarizacije i germanizacije, poznatog spaljivanja mađarske zastave od strane studenata, te književnih borbi između stare, tradicionalnije generacije književnika koji su upravljali najvažnijim književnim časopisima, te mladih okrenutih modernističkim strujanjima. Osnovna nastojanja mladih bila su vezana uz uspostavljanje trajnih veza s europskom književno-kulturnom scenom, sa svrhom ne samo praćenja, već aktivnog i ravnopravnog sudjelovanja u književnom stvaralaštvu. Upravo o tim nastojanjima te rezultatu istih piše Košutić-Brozović: *I tako je u jednom relativno kratkom razdoblju učinjen onaj ogromni skok kojim se naša književnost iz svoje provincijske zaostalosti uključuje u tokove europskih zbivanja, skok koji nije donio plodove u doba kad je učinjen, ali koji je omogućio djelo jednoga Krleže, Andrića ili Ujevića.*⁹ Razdoblje moderne u hrvatskoj književnosti obično se dijeli na dvije faze. Prva faza smještena je u periodu od 1891. do 1903. godine, a

⁸ Nevenka Košutić-Brozović: *Europski okviri hrvatske moderne* (Flaker, Pranjić: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, 1970., str. 346)

⁹ Isto, str. 346

obilježena je već ranije spomenutim sukobima između stare i mlade generacije pisaca koji su u hrvatsku književnost pozivali *artizam, individualizam, kozmopolitizam, idealizam, odnosno misticizam*.¹⁰ U drugoj fazi, od 1903. do 1914. odnosno godine Matoševe smrti, dolazi do smirivanja generacijskog sukoba, te ostvarivanja najznačajnijih djela.

O značaju Antuna Gustava Matoša u tom periodu hrvatske književnosti možda najbolje govori činjenica da mnogi povjesničari i kritičari razdoblje hrvatske moderne označuju i kao Matoševo doba. Unatoč neospornom značaju i utjecaju, zanimljivo je za spomenuti da je Matoš, po prvi put susrevši se s težnjama mladih, u maniri svoje oštre kritike, poprilično podrugljivo pisao o hrvatskoj moderni u člancima iz 1898. i 1899. godine: *A što hoćete onda do đavola! Ako ste, kao što velite, za sve struje književne, onda ste i za one, koje vladaju u današnjoj knjizi hrvatskoj...Ako su naši dekadentići imitatori modernih...ako su karikatura karikature, koja je već – karikatura, - to – to – žalim one, koji vole ricinus-kapsle i čorbine čorbe čorbu...Ta vrsta dekadence mi je odvratna, jer nije zdrava. Prirodna svakako jeste, jer je, najzad, i bolest i trulež prirodna pojava.*¹¹ Matošu je ponajviše zasmetalo kretanje prema politizaciji hrvatske moderne, pa tako u *Kokotu*¹² piše da je jedan od najvažnijih zadataka oslobađanje literarnih nastojanja čije su tendencije isključivo kulturne, od bilo kakvih političkih i stranačkih uplitanja. Najveći Matošev doprinos hrvatskoj prozi, po mišljenju¹³ Mate Ujevića, vezan je uz europeiziranje hrvatskog stila; unos književnih plodova zapadne kulture Matoš je prilagodio hrvatskom duhu i pomaknuo književni interes u smjeru Zapada. Pošto je sada već posve jasno da je

¹⁰ Nevenka Košutić-Brozović: *Europski okviri hrvatske moderne* (Flaker, Pranjčić: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, 1970., str. 367)

¹¹ Isto, str. 368

¹² *Kokot* je prvi hrvatski ekspresionistički časopis čiji se osnovne odlike bile borba protiv tradicionalnog stvaralaštva i prihvaćanje načela ekspresionizma i futurizma.

¹³ Dr. Mate Ujević: *Plodovi srca i uma* (Ljubo Wiesner: *Studija o A.G. Matošu*, 2002., str. 115)

Matoš svoj utjecaj na hrvatsku književnost izvršio zahvaljujući svojem poznavanju europske kulture i književnosti, u nastavku rada saznat ćemo nešto više o europskim, ali i svjetskim utjecajima na njegovo književno stvaralaštvo.

4. UTJECAJI NA MATOŠEVO STVARALAŠTVO

Razlozi Matoševog fokusa na književnost i kulturu Europe možda su najjasnije prikazani kroz citate Matoševih komentara, osvrti i kritika podastrijetih u članku Josipa Tomića. Iz njih se jasno mogu iščitati Matoševi stavovi po pitanju europskoga kulturnog jedinstva: *...današnja Europa nije više samo pojam geografskog, nego i kulturnog jedinstva*¹⁴. Bivajući dobro upoznat sa stvaralaštvom pojedinih europskih zemalja, Matoš je shvaćao da kulturno stvaralaštvo ne poznaje pojam državnih granica, te da je ispreplitanje raznonarodnih elemenata kulture uobičajena pojava: *...Cirkulacija je i kontakt ideja tolik, da se ne da ni pregledati, a kamoli kritično kontrolirati...Jezici, vjere i uvjerenja se pomiješaju u haotično klupko...nacionalne su kulture po svom postanku i izvoru plod tuđinskog utjecaja...Nema ni jedne europske književnosti, a da nije nastala pod utjecajem tuđe*.¹⁵ Matoš je čvrsto zastupao svoje mišljenje da je najbolji način za unaprjeđivanje vlastite kulture proučavanje tuđih: *...Prema tome je studij tuđih kultura najbolje sredstvo za podizanje svoje, i najbolji nacionalista onaj, koji je dobar Europejac*.¹⁶ Utjecaj na Matoševu stvaralaštvo uglavnom se predstavlja kroz dva izvora, a to su francuska književnost i literarna ostvarenja američkog pisca Edgarda Allana Poea. Stoga, u nastavku ćemo saznati nešto više o tim utjecajima.

¹⁴ Josip Tomić: *A.G. Matoš i francuska književnost* (Flaker, Pranjić: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, 1970., str. 365)

¹⁵ Isto, str. 365

¹⁶ Isto, str. 365

4.1. MATOŠ I FRANCUSKA KNJIŽEVNOST

A.G. Matoš u Pariz dolazi 1899. godine. Za njega taj, već tada višemilijunski grad, predstavlja žarište inteligencije, *centar modernih misli*¹⁷. Razlozi njegova dolaska u Pariz vjerojatno su bili raznoliki, no mi ćemo se zadržati na onim vezanima za umjetničke aspiracije. Matoš u pariškoj kulturi vidi opoziciju i mogući izlaz iz *našoj naravi i našoj prošlosti sasvim stranog lutoranskog, vandalskog, bismarckovskog soldačkog pruskog duha*.¹⁸ Vrlo brzo je počeo s upijanjem mogućnosti koje su mu se nudile, pa tako Matoš, većinom prazna želuca, ali zadovoljna duha, svakodnevno i intenzivno posjećuje pariške biblioteke, galerije, muzeje, kazališta, kavane i sva slična mjesta kojima je mogao zadovoljiti svoju glad prema umjetnosti. Ulice velegrada nadahnjuju ga u brojnim šetnjama; on ih pretvara u *interijer, u svoj dom*¹⁹. Pod utjecajem pariških ulica i stvaralaštva Baudelairea, Matoš u hrvatsku književnost unosi lik radoznalog šetača koji se smatra proizvodom *urbane kulture i estetike ulice*.²⁰ Te šetnje, promatranje vreve života na ulici, dali su mu poticaj u pisanju feljtona, o čemu piše Krešimir Nemeć: *...I upravo je Matoš dao novi impuls tome žanru koji efektno spaja književnost i novinarstvo. Matoš je u feljtonu pronašao idealan medij za osebujno čitanje ulice i estetiziranje svojih flamenističkih strasti*.²¹ U Francuskoj se upoznao i s ondašnjim strujanjima književne kritike, te svoj stav prema kritici oblikuje vođen stavovima francuskih kritičara, posebice onih Anatola Francea i Julesa Lemaitrea. Matoš kritiku shvaća prije kao umjetnost nego kao znanost²²; kritičar je po njegovu mišljenju *impresionist umjetnosti, kao umjetnik što je*

¹⁷ Josip Tomić: *A.G. Matoš i francuska književnost* (Flaker, Pranjić: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, 1970., str. 366)

¹⁸ Isto, str. 366

¹⁹ Krešimir Nemeć: *Matoš i Pariz* ([http://www.matica.hr/vijenac/523/Matoš i Pariz /](http://www.matica.hr/vijenac/523/Matoš%20i%20Pariz/))

²⁰ Isto ([http://www.matica.hr/vijenac/523/Matoš i Pariz /](http://www.matica.hr/vijenac/523/Matoš%20i%20Pariz/))

²¹ Josip Tomić: *A.G. Matoš i francuska književnost* (Flaker, Pranjić: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, 1970., str. 366)

²² Isto, str. 366

impresionist života.²³ Zanimljivo je i stajalište Nevenke Košutić-Brozović koja smatra da je značajniju ulogu u razvoju idejnog plana hrvatske moderne od proze i drame imala francuska kritika.²⁴

Unatoč čestom gladovanju tijekom svojeg petogodišnjeg boravka u francuskoj prijestolnici o kojem je pisao i u jednom od svojih feljtona, Matoš je čvrsto ostao pri svojem stajalištu o značaju, ljepoti i magičnosti Pariza. Svoj je zanos prema francuskoj književnosti i kulturi prenio i na mlađu generaciju hrvatskih književnika. S vremenom, došlo je do opadanja početnog zanosa koje možemo pripisati iscrpljivanju tematike te slabljenju interesa za strane književnosti. Dolaskom nove generacije pisaca polako nestaje i mit o Parizu kojeg je u našu književnost uveo Matoš.

4.2. EDGAR ALLAN POE I A.G. MATOŠ

Kad govorimo o utjecajima na Matoševo stvaralaštvo, literarna ostvarenja američkog pisca Edgara Allana Poea koji je stvarao u prvoj polovici 19. stoljeća, svakako se svrstavaju među najznačajnije idejne riznice Matoševog lirskog i proznog rada. Prva Poeva prevedena i objavljena pjesma u Hrvatskoj bila je *Gavran*, i to 1863. godine. Do intenzivnijeg upliva i širenja Poevog stvaralaštva u našu književnost dolazi tek pedesetak godina nakon njegove smrti, i to zahvaljujući težnjama moderne koje su, kao što već znamo, među ostalim obuhvaćale težnju ka povezivanju s europskim piscima. Premda Poe nije bio europski pisac, preko Baudelaira je to *postao*²⁵. Upravo je preko njega, Matoš krenuo u proučavanje lika i djela Poevog. U članku Sonje Bašić postavlja se pitanje, tj. predstavlja se određena nesigurnost u razdvajanju Poevog i

²³ Josip Tomić: *A.G. Matoš i francuska književnost* (Flaker, Pranjić: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, 1970., str. 366)

²⁴ Nevenka Košutić-Brozović: *Europski okviri hrvatske moderne* (Flaker, Pranjić: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, 1970., str. 356)

²⁵ Sonja Bašić: *Antun Gustav Matoš prema Edgaru Allanu Poeu* (Flaker, Pranjić: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, 1970., str. 394)

Baudelairovog utjecaja na Matoša.²⁶ Iz njegovih bilješki nastalih između 1898. i 1899. godine, možemo saznati da je u kontakt s Poevim novelama došao putem njemačkih prijevoda. U tom razdoblju, prije dolaska u Pariz, Matoš je imao poprilično negativno mišljenje o francuskoj modernini i Baudelairu kojeg je smatrao *najvećim dekadentom i diaboličarem* koji se *povodi gotovo sljepački za Poeom*.²⁷ Tek nakon višegodišnjeg utjecaja pariške kulture, Matoš postaje pozitivan prema Baudelairovim stavovima. Sonja Bašić Matoševu identifikaciju s Poeom objašnjava povlačeći određene paralele njihova života. Ističe neshvaćenost njihova rada unutar životne sredine, njihovu beskompromisnost, kontradiktornost, snagu ličnosti i nadasve preranu smrt.^{28,26}

U kasnijoj fazi, Matoš se sve više interesira za biografske detalje svojeg američkog uzora. Njegov život ističe kao primjer teškog života umjetnika: *Pročitajte život E. A. Poea, pa da vidite strahotu borbe između književnosti i reklame, umjetnosti i zanata, pisca i publike, genija i zlatnog teleta*.²⁹ Bašić spominje i njihove zajedničke crte u književnoj kritici; obojica oštro i kritički pristupaju književnim prilikama svoga vremena i često su znali svoje sudove donositi prema subjektivnim stajalištima. U svojim je esejima Matoš često znao ubacivati elemente iz Poevih djela, pa tako primjerice u eseju kojeg je napisao nakon smrti Vladimira Vidrića, jednog od najistaknutijih pjesnika hrvatske moderne, piše: *I Lacko Vidrić umre, a da ga nisam vidio. I nikad ga više vidjeti ne ću. Nikada, Nevermore*.³⁰ Sudbonosno *nevermore* Matoš preuzima iz Poevog *Gavrana*, a isto čini i s motivikom iz *Crnog mačka*. Dominantna tema koju je Matoš preuzeo od Poea bila je smrt, a ona se najbolje očituje u njegovom sonetu

²⁶ Sonja Bašić: *Antun Gustav Matoš prema Edgaru Allanu Poeu* (Flaker, Pranjic: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, 1970., str. 394)

²⁷ Isto, str. 395

²⁸ Isto, str. 395

²⁹ Isto, str. 401

³⁰ Isto, str. 404

Utjeha kose. Uz motiv smrti pojavljuju se i motivi ludila i strave. Poeov utjecaj vidljiv je i u Matoševoj novelistici, u pričama poput *Put u ništa*, *Ubio*, *Miš*, *U čudnim gostima*, gdje su elementi fantastike, o kojima ćemo kasnije detaljnije pisati, povezani s fantastikom Poevih djela.

Unatoč svemu tome, Sanja Bašić smatra da je Poeve elemente Matoš ugrađivao uglavnom u svojim slabijim pričama, a da ih u najboljim djelima među koje ubraja *Cvijet s raskršća*, *Pereci*, *friški pereci* i primjerice *Balkon*, zapravo i nema.³¹ Autorica članak zaključuje mišlju da je Poe svakako utjecao na Matoševu stilsku potragu, no tamo gdje je bio najprisutniji, Matoš *gotovo nikad nije dao ono najbolje što je mogao*.³²

5. NOVELISTIKA A.G. MATOŠA

Pošto je tema ovog rada vezana uz analizu Matoševе novelistike, smatram da bi se trebalo posvetiti i razrješavanju mogućih terminoloških nejasnoća. Naime, kad proučavamo Matošev opus, možemo uočiti da različiti izvori koriste različite termine za iste stvari, točnije djela. Korištenje različite terminologije u istom članku, štoviše u istoj rečenici, može dovesti do stvaranja zabune i određene nesigurnosti. Kako bi barem donekle riješili te nedoumice, posvetit ćemo se terminima novele i pripovijetke. Neki izvori navode Matoševе knjige pripovijesti (*Iverje*, *Novo iverje*, *Umorne priče*) dok drugi ista djela nazivaju zbirka novela. Postavlja se pitanje zašto je tome tako i kako pristupiti tim pojmovima, a u tome će nam pomoći knjiga Milivoja Solara. Solar smatra kako se razlikovanje između naziva novela, pripovijetka ili pripovijest ne može općeprihvaćeno utvrditi, a opet, ti se nazivi često niti ne shvaćaju kao sinonimi.³³ Razlozi takvoj terminološkoj

³¹ Sonja Bašić: *Antun Gustav Matoš prema Edgaru Allanu Poeu* (Flaker, Pranjic: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, 1970., str. 412)

³² Isto, str. 412

³³ Milivoj Solar: *Teorija proze* (1989., str. 248)

situaciji nalaze se u jezičnoj i književnoj djelatnosti; terminologija ovisi o upotrebi naziva koje na raspolaganju imaju pisci, prevodioci, kritičari i teoretičari književnosti. Solar je mišljenja da je terminološko razlikovanje novele ili pripovijetke zapravo nemoguće; generičkih razlika između pripovijesti s jedne strane, a novele s druge, zapravo i nema.³⁴ Stoga, mogli bi zaključiti da je upotreba oba naziva podjednako ispravna i pogodna, te da nazive novela i pripovijetka možemo koristiti u istom kontekstu.

Riješivši terminološku problematiku, ponovno se možemo posvetiti Matoševom stvaralaštvu, knjigama pripovijesti u kojima je objavio izbor od trideset (od ukupno šezdesetak) novela. Pripovijetke objavljene u ove tri knjige velikom većinom bile su prethodno publicirane u hrvatskim i srpskim časopisima, a Matoš ih u knjige nije uvrštavao kronološki, već onim redoslijedom kojeg je smatrao najpodesnijim za kompoziciju pojedine knjige.³⁵ Štampanje i publiciranje knjiga pratili su financijski problemi i neozbiljnost pojedinih izdavača.³⁶ Treću knjigu, *Umorne priče*, uspio je objaviti tek nakon sedam godina teških borbi. Podjelu u zbkama sadržanih novela spomenuli smo na početku, a ovdje ćemo je malo detaljnije razraditi. Klasifikacijom Matoševog novelističkog stvaralaštva, književni povjesničari i kritičari bave se dugi niz godina, te na različite načine. Ovdje ćemo spomenuti klasifikaciju Miroslava Šicela i Ive Frangeša.³⁷ Miroslav Šicel u Matoševom novelističkom opusu razlikuje dva tematska kruga. Jedan krug čine novele se tematikom i motivikom iz domaćeg okruženja, uglavnom zagrebačkog, s likovima, tj. osobama koje je Matoš poznao. U taj krug mogu se, primjerice, ubrojiti novele *Kip domovine leta 188**, *Pereci, friški pereci*, *Nekad bilo – sad se spominjalo*. Drugu grupu čine novele koje su interes ovog

³⁴ Milivoj Solar: *Teorija proze* (1989., str. 248)

³⁵ Matoš, Antun Gustav: *Iverje; Novo iverje; Umorne priče* (O knjigama pripovijesti A.G. Matoša, str. 269, 272)

³⁶ Isto, str. 272

³⁷ Mirna Sindčić Sabljo: *Matoš i Maupassantov model fantastične novele* (zbornik radova sa XVIII.

Međunarodnog znanstvenog skupa, 2016., str. 98)

rada, odnosno one novele bizarnog, fantastičnog sadržaja s čudnim, nekonvencionalnim likovima. U takvu skupinu možemo ubrojiti sljedeće novele: *Moć savjesti*, *Miš*, *U čudnim gostima*, *Camao*, *Samotna noć*, *On*, *Ubio*, *Osveta ogledala*. Ove novele karakterizira nekonvencionalan protok fabule, intenzivno ispreplitanje podsvjesnog, realnog i fantastičnog te nevjerojatni završeci. Ivo Frangeš iste novele dijeli u priče o ljudima i događajima iz domaćih krajeva (uglavnom zagrebačke sredine), priče o našim ljudima u svijetu s humorističnim prizvukom, pripovijetke o čudnim i nevjerojatnim događajima, one o zanosnim ljubavnim čežnjama te lirske kadence.³⁸ Književna kritika prema stilskim karakteristikama novela razlikuje dva kruga; u jedan krug spadaju novele unutar klasično-realističkih okvira s prisutnošću elemenata impresionističke poetike, a drugi krug obuhvaća novele prevladavajuće simbolističke poetike prožete groteskom i fantastikom. Stvarajući u razdoblju pojavnosti dezintegrirajućeg realizma, Matoš se udaljuje od poetike hrvatskog realizma. Novele koje su različite po svojim tematskim i stilskim osobinama piše istovremeno, ne odvaja, već ih kombinira u zbirkama po vlastitom nahođenju. U nastavku rada posvetit ćemo se analizi novela čija je temeljna motiviranost nekonvencionalna, s prevladavajućim elementima fantastike. No, prije daljnje analize, zanimat će nas pitanje fantastike, njezino klasificiranje, povijest pojavnosti u književnosti te ostali detalji potrebni za što kvalitetnije razumijevanje tematike.

6. FANTASTIKA U KNJIŽEVNOSTI

Analiza fantastike u književnosti zahtjeva razumijevanje pojma fantastike, odnosno fantastičnog. Definicija je mnogo, no sve sadržavaju određene zajedničke sastavnice. U najširem smislu, fantastično predstavlja kvalitetu

³⁸ Mirna Sindičić Sabljo: *Matoš i Maupassantov model fantastične novele* (zbornik radova sa XVIII.

Međunarodnog znanstvenog skupa, 2016., str. 98)

inkorporiranu u svako književno djelo koje sadrži elemente irealnog, čudesnog sadržaja, vizije i strahove, u rasponu od bajke pa do znanstvene fantastike.³⁹ Postojanost fantastičnog u književnosti uvjetuje izazivanje neodlučnosti i nesigurnosti kod čitatelja koji pročitano ne smije doživjeti kao element alegoričnosti ili pjesničke slobode. Ako se čitatelj *odluči* za racionalno ili za nadnaravno objašnjenje nekog fantastičnog događaja, Tzvetan Todorov smatra da se time djelo svrstava u drugi žanr; za njega fantastično djelo je obilježeno kolebanjem između čudnog i čudesnog.⁴⁰ Razvojem logike i drugih znanstvenih disciplina, fantastična književnost se odvojila na dva dijela: na jednoj strani našla su se djela u kojima je sve bilo moguće, a na drugoj strani smjestila su se djela s logičnim unutrašnjim djelovanjem i obaveznim razumskim obrazloženjem. Stoga Pavao Pavličić iznosi mišljenje da fantastika postoji od druge polovice 18. stoljeća, tj. od kad postoji znanstveni pogled na svijet.⁴¹ On titulu pojavnosti fantastike u današnjem shvaćanju pojma pridaje razdoblju prosvjetiteljstva koje je počivalo na znanstvenoj utemeljenosti, a ne na religiji ili ideologiji.⁴² Prema tome, djela koja u svojoj osnovi sadrže odmak od normalnog, a nastala su prije 18. stoljeća, ne pripadaju književnoj fantastici već drugim žanrovima poput bajke, basne, mita i slično.⁴³

6.1. OBILJEŽJA FANTASTIKE

Pojavnost fantastike u književnosti, u formi u kojoj je danas prepoznajemo, vezana je uz djelovanje realizma u književnosti. Realizam u književnost unosi definiciju zbilje te istovremeno razvija procedure za njezino opisivanje. Fantastika preuzima realistične procedure u procesu definiranja i oblikovanja

³⁹ Kornelija Kuvač-Levačić: *Moć i nemoć fantastike* (2013., str. 10)

⁴⁰ Isto, str. 11

⁴¹ Pavao Pavličić: *Po čemu je fantastika fantastična?* (zbornik radova sa XVIII. Međunarodnog znanstvenog skupa, 2016., str. 19)

⁴² Isto, str. 19

⁴³ Isto, str. 19

svojih polazišta. Pridržavajući se, do određene granice, proceduralnih pravila, fantastika istovremeno od njih odstupa, vješto uvodeći događaje koji nisu u skladu s realističkim poimanjem zbilje. Jedini način vjerodostojnosti i uspješnosti fantastike kao književnog žanra sadržan je u tom vještom balansiranju između realnog i fikcionalnog. Događaji u fantastičnoj priči, ističe Pavličić, moraju zadovoljiti nekoliko zakonitosti ili logičkih osobina.⁴⁴ Najosnovniji uvjet postojanosti jest ustroj fabule; fantastična priča zbog svojeg zasnivanja na nevjerojatnim pretpostavkama zahtjeva prisustvo logičnosti, pa tako njezin razvoj nužno mora proizlaziti iz njezina početka, dok kraj mora biti rezultat tog razvoja. Fantastični događaj oko kojeg se bazira priča mora od početka svoje pojavnosti djelovati prema logičkim pretpostavkama, tj. ne smije se mijenjati tijekom priče. Pavličić je mišljenja da najveće neuspjehe doživljavaju pisci koji smatraju da im odabir žanra fantastike daje besposljedičnu slobodu, te iznenada mijenjanju ili uvode novu motiviku, što kod čitatelja stvara osjećaj prevarenosti.⁴⁵ Kvaliteta i postojanost fantastične priče vezana je i uz selektiranje neobičnih zbivanja. Naime, pisac treba regulirati pojavnost fantastičnih događaja; intenziviranjem istih prvotni učinak začuđenosti sve više slabi. Umnožavanjem neobičnih događaja degradira se svijet priče; ono fantastično što nas je na početku zaintrigiralo, u slučaju zasićenosti postaje nešto uobičajeno. Slično je i s likovima unutar fantastične priče; svijet ovog žanra zahtjeva ljudske figure. Prisustvo nadnaravnih bića poput vila, vodenjaka, čarobnjaka i sličnih uništilo bi efekt fantastičnog, jer se on ne bi ni primjećivao u tako ustrojenom svijetu. Fantastična književnost u priču ne uvodi neobične elemente kako bi pripovijedala o nečemu nepoznatom ili novom, već ih uvodi kako bi se pomoću njih analizirali zbiljski problemi čovjekova života. Stoga se fabula fantastične priče vrlo često veže uz neka metafizička i egzistencijalistička pitanja. Pavao Pavličić zastupa mišljenje

⁴⁴ Pavao Pavličić: *Po čemu je fantastika fantastična?* (zbornik radova sa XVIII. Međunarodnog znanstvenog skupa, 2016., str. 16)

⁴⁵ Isto, str. 19

da u fantastičnoj priči fantastični događaj mora biti glavni, a ne sporedni motiv u priči. Preciznije, on se mora nalaziti u središtu, a ne na rubu radnje.⁴⁶ Pavličić to objašnjava privlačenjem čitateljske pažnje; fantastično zbivanje traži objašnjenje, ono je zagonetno, što u čitatelju pobuđuje interes. Temeljni, odnosno središnji fantastični događaji ne smiju biti u potpunosti izmišljeni, već se moraju doimati kao realizacija zbiljskih mogućnosti. Pisac zapravo kreira alternativni svijet s ciljem boljeg razumijevanja realnog, postojećeg svijeta od strane čitatelja.⁴⁷

6.2. FANTASTIKA U HRVATSKOJ PROZI

Prema Korneliji Kuvač-Levačić, fantastična proza u hrvatskoj svoje korijene vuče još iz razdoblja usmene književnosti i srednjovjekovnih književnih formi koje svoj fokus usmjeravaju na ono čudesno i nadnaravno.⁴⁸ Fantastika u formi koja nas zanima, u Hrvatskoj se počinje pojavljivati u drugoj polovici 19. stoljeća. Pavličić smatra da se *naša* fantastika, u odnosu na onu europsku i svjetsku, pojavila kasnije zbog toga što se i realizam pojavio kasnije. Osim toga, povjesničari književnosti nisu joj pristupili kao zasebnom fenomenu, već su je promatrali kao dijelove opusa pojedinačnih autora.⁴⁹ Prvi autor koji se u duhu romantizma, u skladu s njegovim sklonostima za čudesno, izuzetno i neobično približio polju fantastike, bio je Rikard Jorgović, autor antologijskih priča *Ljubav na odru* i *Stella Raiwa*, koje su nastale tijekom posljednjih godina autorova života (1876. i 1880.). Ksaver Šandor Gjalski smatra se klasikom rane hrvatske fantastike⁵⁰ čiji likovi gube svoj identitet pod utjecajima neobičnog i

⁴⁶ Pavao Pavličić: *Po čemu je fantastika fantastična?* (zbornik radova sa XVIII. Međunarodnog znanstvenog skupa, 2016., str. 14)

⁴⁷ Isto, str. 15

⁴⁸ Kornelija Kuvač-Levačić: *Moć i nemoć fantastike* (2013., str. 23)

⁴⁹ Pavao Pavličić: *Po čemu je fantastika fantastična?* (zbornik radova sa XVIII. Međunarodnog znanstvenog skupa, 2016., str. 20)

⁵⁰ Kornelija Kuvač-Levačić: *Moć i nemoć fantastike* (2013., str. 24)

fantastičnog.⁵¹ Svojim djelima *Notturmo* (1893.), *Kobne slutnje* (1894.), *Sasvim neobični i čudnovati doživljaji illustrissimusa Šišmanovića* (1927.) i izborom fantastične motivike i elemenata, Gjalski je uvelike utjecao na kasnije fantastičare. Književni junaci Janka Leskovara u nemogućnosti shvaćanja i poimanja zbilje bježe u ludilo.⁵² Taj bijeg u ludilo prisutan je kod Đure Matića, glavnog lika priče *Misao na vječnost* iz 1891. godine, koji shrvan nemogućnošću prilagodbe životnoj problematici te kao žrtva vlastite fikcije, skreće s pameti. Trebalo bi spomenuti i Branimira Livadića, pisca koji stvara na prijelazu stoljeća te u svojim pričama (primjerice *Pogodi tko te udari*) pokušava ostvariti metafizičku pustolovinu. Matoševe fantastične priče smještene unutar zbirki novela svojom zanimljivošću i neobičnošću snažno utječu na razvoj i interes za fantastiku u prozi. Značajna je i *Duga* Dinka Šimunovića sa svojim temeljenjem na mitskoj situaciji motiviranoj narodnom predajom. Matija Lisičar i Josip Baričević dijele sklonosti prema grotesci i apsurdu što se očituje u njihovim proznim ostvarenjima. Književni likovi Matije Lisičara opsjednuti su fiksiranjem na neobične ideje, a interes za život na rubu paroksizma i apsurdna odlika je novelistike Josipa Baričevića.⁵³ Često obrađivana motivika smrti i elementi urbane fantastike obilježja su stvaralaštva Frana Galovića, a njegova najpoznatija pripovijest *Začarano ogledalo* temelji se na *fenomenologiji vode i imaginaciji dubine*.⁵⁴ Fantastika u hrvatskoj književnosti nije nestala prestankom djelovanja navedenih pisaca. Štoviše, svi značajniji književni stvaraoci u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća poput Vladana Desnice, Ranka Marinkovića, Jure Kaštelana i Ivana Raosa, u svojem opusu imaju poneko djelo fantastičnog sadržaja u kojemu je fantastika iskorištena u alegorijskom i socijalno-angažiranom značenju.

⁵¹ Branimir Donat, Igor Zidić: *Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva* (1975., str. 30)

⁵² Isto, str. 32

⁵³ Kornelija Kuvač-Levačić: *Moć i nemoć fantastike* (2013., str. 25)

⁵⁴ Isto, str. 25

7. FANTASTIKA MATOŠEVIIH NOVELA

U našoj potrazi za elementima fantastike u Matoševoj novelistici trebamo biti svjesni različitih pristupa terminologiji, ali i poimanju fantastičnog u književnosti. Ako Matoševim novelama pristupimo sa stajališta ranije spomenutog francuskog teoretičara književnosti Tzvetana Todorova, u njima ne bi pronašli elemente fantastike, već čudesnog. Naime, Todorov smatra da je jedan od temeljnih uvjeta fantastike stvaranje osjećaja neodlučnosti i kod likova i kod čitatelja. Ta neodlučnost vezana je uz nemogućnost i nesigurnost prilikom prosuđivanja realnosti događanja, a čitatelj si ne smije dozvoliti lirsko ili alegorijsko objašnjenje. Prema njemu, ako neodlučnost i neizvjesnost u tumačenju događaja unutar djela potraje do kraja radnje, tek tada djelo možemo svrstati u korpus fantastike. S druge strane, ako na kraju teksta naiđemo na razrješenje i objašnjenje neobičnih događanja putem racionalnih obrazloženja, Todorov smatra da je riječ o djelu koji se nalazi u domeni čudesnog.⁵⁵ Mirna Sindičić-Sabljo smatra da je takva definicija fantastike preuska i isključiva, te da pojedine Matoševe novele svakako pripadaju fantastici ako fantastiku doživljavamo kao svojstvo književnog djela koje sadrži elemente vizija, strahova, halucinacija i ostalih nesvakodnevnih senzacija.⁵⁶ U proučavanju Matoševih priča, moramo imati u vidu da on stvara na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće, u razdoblju ranog modernizma, te da svoj stvaralački stil gradi ujedinjujući različite stilove poput simbolizma, impresionizma, neoromantizma i secesije. Snažan interes za proučavanje stvaralaštva stranih pisaca i umjetničkih kretanja Europe u tom razdoblju, Matošu je omogućio kreativnost u prihvaćanju i asimiliranju postupaka, tema i motiva. Njegove fantastične novele pripadaju u jedan od najreprezentativnijih žanrova devetnaestog stoljeća u kojem dolazi do

⁵⁵ Mirna Sindičić Sabljo: *Matoš i Maupassantov model fantastične novele* (zbornik radova sa XVIII.

Međunarodnog znanstvenog skupa, 2016., str. 100)

⁵⁶ Isto, str. 100

prelaska iz tradicije romantičarske fantastike u fantastiku povezanu s elementima psihologije. Uzroke prelasku na psihološku motiviranost možemo tražiti u onovremenom razvoju medicinskih znanosti na području ljudske psihe a poseban poticaj za razvoj zanimanja kod brojnih pisaca za istraživanja mentalnih bolesti, halucinacija, ludila, potisnutog i nesvjesnog dalo je stvaralaštvo Edgara Allana Poea do čijih je djela, kao što već znamo, Matoš dolazio putem francuskih i njemačkih prijevoda.⁵⁷

Pripovijedanje u Matoševim novelama započinje unutar granica realističnog okvira, nakon čega slijede, ovisno o autorovoj želji za fabularnim razvojem, neobični, neobjašnjivi i bizarni događaji. Raspon tih neobičnih i bizarnih događaja kreće se od simbolike snova kroz koje Matoš prikazuje maštovitost i neobičnost svijeta snova i čovjekove potisnute zbiljske imaginacije (*Moć savjesti*, *Miš*), preko morbidnosti poremećenog plemića i njegovog sluga (*U čudnim gostima*), do halucinacija uzrokovanih mentalnim bolestima i slučajnog samoubojstva (*Miš*). Glavni likovi novela neobični su pojedinci problematične psihe, osobe koje pate od socijalne distanciranosti i nemogućnosti svrstavanja u određene društvene šablone. Pogrešni pomaci u njihovoj psihi, alkoholizam i snovi, često su okidač za upliv fantastičnih elemenata u novelama. Tako primjerice Mihajlo Milinović (novela *Miš*), izmučen životnim problemima, rastrgan između želja, obveza i očekivanja, straha od budućnosti kojeg uzrokuju pisma djevojke koja čeka njegovo dijete, straha od snova koji ga proganjanju i ukazuju mu na nesmiljenost i bezdušnost koju pokazuju u svojim odgovorima na pisma, kreće u psihotični lov na svojeg sustanara, malog miša, koji završava bizarnom smrću obojice. Pokretač fantastike u Matoševoj prvoj objavljenj noveli *Moć savjesti* svakako je san glavnog lika, seoskog pisara Jose Cicvarića, kroz koji se ostvaruje fantastična motivika poput oživljenih štapova koji su i uzrok

⁵⁷ Mirna Sindičić Sabljlo: *Matoš i Maupassantov model fantastične novele* (zbornik radova sa XVIII.

Međunarodnog znanstvenog skupa, 2016., str. 106)

njegovog nemirnog i čudesnog sna koji predstavlja Josinu želju za bijegom od svakodnevnih odgovornosti i ne posve legalnim skupljanjem štapova. Snažan motiv sna nalazimo i u pomalo stravičnoj priči *U čudnim gostima*. Špiro Lazić, bjeGUNac pred policijom, neočekivano primljen u dom čudnog plemića, te pogošćen i namjerno opit, zapada u težak san koji kao da predstavlja upozorenje na mogući razvoj Špirine sudbine i života koji je vrlo lako mogao završiti zbog mentalne poremećenosti plemića-domaćina i njegovog sluga. Fantastiku u novelama raspiruje i izrazito pojačana vidna i slušna senzibilnost glavnih likova potaknuta opojnim sredstvima, halucinacijama i rastrojenošću životnom situacijom. Za slušni sustav Mihajla Milinovića inače tiho kretanja miša predstavlja upravo bolno i izrazito razdražujuće iskustvo.

Zanimljivo je uočiti povratke realističnim okvirima unutar novela. Naime, upravo ti povratci omogućuju bolji doživljaj fantastičnih elemenata; priče krenu unutar realističnih okvira, iznenada prelaze preko njih, te se opet vraćaju u početne okvire realističnim smirivanjem i objašnjenjem događaja. Takvu situaciju imamo u novelama *Ubio!* i *On* u kojima se razlozi izrazitog nemira, straha i zabrinutosti glavnih likova razrješavaju na samom kraju, i to recimo, poprilično jednostavnim objašnjenjem. Pa tako primjerice, glavni lik pripovijetke *On*, inače veoma ugledna i značajna ličnost, biva zgrožen i doveden zamalo do paničnog ludila ugledavši po prvi put svoje nakazno mrtvo dijete, za čiji se lik na samom kraju pokaže da je zapravo vješto napravljena lutka čijoj je autorici, njegovoj bivšoj ljubavnici, glavni cilj bio od njega uzeti što je moguće više novaca. Slična panika, premda drugačije motiviranosti, zahvaća i mladog kipara Lackovića kojeg proganja neutemeljeni osjećaj krivice koji ga dovodi na rub živčanog sloma i samoubojstva koje na kraju ne izvršava, vidjevši i saznavši istinu. Te dvije novele možemo shvatiti kao Matoševu želju da prikaže labilnost ljudske psihe i jednostavnost zapadanja u teška stanja uzrokovana nedefiniranim i neopravdanim razlozima. Takav pristup, ako gledamo šire okvire, ukazuje na isticanje

pozadinske slike ispoljavanja fantastičnih elemenata koji se na ovaj način u potpunosti udaljuju od natprirodnih čimbenika, što ukazuje da ono neobično i čudesno u životu potječe od nas samih. Iz tog se razloga u novelama i ne pojavljuju fantastična i natprirodna stvorenja poput duhova, vragova i vampira. Takvim pročišćavanjem, Matoš se udaljuje od svojih uzora, u prvom redu Edgara Allana Poea. Ipak, veza s Poevim stvaralaštvom najočitija je u pripovijetci *Camao*, jednoj od najpoznatijih Matoševih ostvarenja, za koju je i sam autor rekao da spada u njegova najbolja ostvarenja. Naime, Matošev *Camao*, mitska ptica koja po drevnom vjerovanju razotkriva nevjernike, a u istoimenoj noveli talentirani papagaj, svojim djelovanjem veoma podsjeća na mačka u Poevoj pripovijesti *Crni mačak*. On svojim fantastičnim imitacijskim sposobnostima razotkriva planove potencijalnih ljubavnika, kao što i živo zazidani mačak svojim kobnim mijaukanjem razrješava slučaj ubojstva. Motiv smrti, posebice one bizarne, osim u noveli *Camao*, gdje Alfred Kamenski skončava polomljen bivajući bačen kroz prozor, nalazimo i u novelama *Miš* i *Iglasto čeljade*. Mihajla Milinovića u pripovijetci *Miš* spletom bizarnih okolnosti ubija metak kojeg je namijenio mišu čija ga je prisutnost izluđivala. Mirko Novaković, *Iglasto čeljade*, ubija se strahom kojeg je uzrokovala panična primisao na smrt. Naime, ozlijedivši se posve slučajno na ukrasnu iglu u šeširu svoje ljubljene, Mirko biva preneražen vidjevši trag krvi u blizini srca na svojoj košulji. I inače veoma čudnog psihološkog profila, odmah ga, i u potpunosti, obujmi i prenerazi pomisao na moguću smrt. Umjesto da izvadi iglu koja je uzrokovala samo blagu površinsku ranu, on skrenuvši s pameti i mučen šokom uzrokovanim halucinacijama, iglu zabada sve dublje i dublje u svoja prsa, te na kraju pada mrtav.

Neobični događaji, tj. sama radnja pripovijedaka najčešće se odvija unutar zatvorenih prostora europskih metropola poput Beča, Pariza, Ženeve, premda kao iznimku možemo izdvojiti *Moć savjesti* s radnjom smještenom na selu. Zanimljivo je primijetiti izostanak prostora iz dotadašnje fantastične književnosti

poput mračnih i ukletih dvoraca ili jezivih podruma (s izuzetkom mračne kuće jezivog grofa novele *U čudnim gostima*). Matošev odabir europskih gradova i interijera poput siromašnih sobica ili salona u izgradnji novela vjerojatno je potaknut njegovim putovanjima po Europi, te u početku teškim životom obilježenim čestim gladovanjem o kojemu je znao pisati u svojim pismima iz Pariza. Upravo je glad te psihička i fizička iscrpljenost zbog nje jedan od okidača problema likova njegovih novela (*Miš*, *Ubio!*). Bitnu komponentu u fabularnom razvoju igra i socijalna problematika. Gotovo se svi likovi nalaze u ekonomskoj oskudici, obilježju realizma te plodnom tlu za razvoj problematike. Protagonisti su često i umjetnici; Alfred Kamenski veoma je talentirani pijanist, glavni lik novele *Ubio!* Lacković mladi je kipar. I motiv gladi i motiv socijalnih neprilika, kao i umjetnički afiniteti pokazatelj su autobiografskih crta koje je Matoš utkao u svoju novelistiku. Često gladan, još češće bez novaca te izrazite ljubavi prema različitim granama umjetnosti, Matoš se lako mogao poistovjetiti s životom likova svojih novela. Važan čimbenik u strukturi novela (*On*, *Miš*, *Ubio!*, *Božićna priča*) čine fragmenti pisama i dnevnika. Putem njih čitatelj ulazi u svijest, pa i podsvijest likova. Fragmenti dnevnika u noveli *Miš* daju jasan pregled degradacije psihe Mihajla Milinovića, te pokazuju da je on, kao student medicine, bio svjestan svojeg mentalnog propadanja i poznao znanstvenu terminologiju psihologije kojom je opisivao psihičke senzacije. S druge strane, pisma nam otkrivaju pokretače fabule (*Božićna priča*, *Miš*, *On*) ili najavu budućih ili potencijalnih događaja (*Ubio!*).

Svakako bi trebalo uočiti prisutnost i značaj ženskih likova u novelama Matoševih zbirki. Proučavajući autorovu biografiju, mogli smo zamijetiti njegovu značajniju sklonost i simpatije (obostrane) prema suprotnom spolu što je svakako ostavilo traga i u njegovom radu. Ženski likovi predstavljaju značajnu komponentu u razvoju fantastičnih elemenata novela. Premda one same nisu fantastični elementi (osim u noveli *Balkon* gdje je žena podignuta na razinu

polubožanskog simbola) one su vrlo često povod za nastajanje problema. Problemi Mihajla Milinovića (*Miš*) započinju nakon saznanja o trudnoći njegove djevojke te se intenziviraju nakon zaprimanja pisma o njezinom tragičnom samoubojstvu. Neutemeljeni osjećaj krivice kojeg je mladom kiparu Lackoviću (Ubio!) uzrokovala nepoznata prosjakinja bio je razlogom umalo izvršenog samoubojstva. Opsjednutost ženom očita ja i u novelama *Camao* i *Božićna priča* gdje ženski lik postaje dio figurativnog obilježja fabule.

Fantastika Matoševih novela, tj. prodor fantastičnih elemenata u fabularni razvoj, u najvećoj je mjeri vezan uz psihološku motiviranost likova. Njihovi mentalni potresi i nestabilnosti posljedica su životnih prilika i stresnih događaja koji obilježavaju njihov životni tijek. Matoš umetanjem motiva sna unosi određenu konfuziju u fabularni svijet, ali ne na štetu čitatelja ili same radnje. Naprotiv, kombiniranjem svijeta zbilje i svijeta mašte koji svoje korijene ima u samom ustroju i koncepciji sna kao podsvjesnoj aktivnosti mozga, autor postiže svoju želju za opisivanjem onog bizarnog i neobičnog dijela ljudskog života.

8. ZAKLJUČAK

Premda su i prije početka djelovanja Antuna Gustava Matoša na našim prostorima postojale određene tendencije prema intenzivnijem praćenju i okretanju ka tokovima novije europske kulture i književnosti, tek sa stupanjem Matoša na kulturnu scenu, došlo je do kvantitativnog i kvalitativnog upliva modernističkog strujanja Europe. Brojni proučavatelji Matoševog djela i književni kritičari složnog su mišljenja o njegovom značaju za razvoj hrvatske književnosti i umjetnosti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Mnogi su mišljenja da je Matoš mogao postići i mnogo više u književnosti, u kvalitativnom i kvantitativnom smislu, ali zbog financijskih poteškoća koje su ga jednostavno primorale da stvara s konstantnom mišlju na zaradu koja će mu omogućiti funkcionalan život, te zdravstvenih problema i kratkog života (Matoš je preminuo sa samo 40 godina), nije bio u mogućnosti u potpunosti iskoristiti vlastiti potencijal. Značaj njegovog rada znao je biti i izvor polemika zbog određenih segmenata njegovog stvaralaštva. Postavljalo se pitanje ima li veću važnost Matoševa kritičarska djelatnost, ili njegov rad na unosu novih elemenata iz književnosti europskih zemalja. Odgovor na to pitanje u ovom slučaju i nije od presudnog značaja jer je važnije razumijevanje i spoznavanje cjelokupne slike od njezinih dijelova. Kao književni kritičar, Matoš je bio veoma oštar i nesmiljen, a promjene stavova i mišljenja i ublažavanja istih o obrađivanoj tematici bila su nerijetka pojava. Premda je imao veoma značajan utjecaj na razdoblje moderne u hrvatskoj književnosti, susrevši se po prvi put sa stremljenjima mladih modernista, veoma ih je oštro napao o čemu je već bilo riječi u radu. Značajan i u poeziji, Matoš je ostavio vječnu ostavštinu svojim stihotvorstvom. Njegova najveća, odnosno najznačajnija sposobnost bila je vještina asimilacije elemenata stranih književnosti te njihova prilagodba narodnom i nacionalnom okruženju. Matošev interes i smisao za satiru, neobično i fantastično razvio se u proučavanju stvaralaštva Edgara Allana Poea, Charlesa Baudelairea, Guya de Maupassanta te

ostalih europskih književnika. Smatrao je da je ključ razvoja, pa i opstanka hrvatske književnosti pridruživanje europskim i svjetskim književnim tokovima. Matoševa novelistika prikaz je njegove interesne tematike; sklonost ka istraživanju ljudske psihe i sna kao važnog elementa života. Želju za prikazom posljedica koje za uzrok imaju pomak od onoga što se smatra normalnim funkcioniranjem ljudske psihe, Matoš je ostvario u manjem broju svojih novela i u nejednakom opsegu, no to ne umanjuje značaj njegovog utjecaja na daljnji razvoj hrvatske fantastične proze.

9. SAŽETAK

Antun Gustav Matoš svoju književnu djelatnost ostvaruje tijekom dvadesetak godina, u periodu od 1892. do 1914. godine. Prijelaz između dva stoljeća obilježen je brojnim promjenama na kulturnom, gospodarskom i socijalnom planu. Matoševa želja za upoznavanjem europskih kulturnih krugova omogućila mu je brojna nova saznanja o kretanju književnih tendencija ovoga vremena. Njegovo razumijevanje o važnosti širenja čitateljskog pogleda i rušenja uskih nacionalnih književnih granica, dovelo je do upliva elemenata u hrvatsku književnost koji su se do tada tek rijetko i sramežljivo pojavljivali. Asimilaciju motiva i elemenata napose francuske književnosti te literarnih ostvarenja američkog pisca Edgara Allana Poea, Matoš uspješno prilagođava i povezuje s obilježjima nacionalne književnosti.

Najvažnija ostvarenja obuhvaćaju područje književne kritike i novelistike. U trima zbirkama pripovijedaka sadržana su njegova najznačajnija prozna ostvarenja. Fantastično se u novelama ostvaruje miješanjem sna i zbilje. Psihološke probleme likova koji se finaliziraju u prilivu fantastike, u distribuciju dovodi neobična kompleksnost snova, iscrpljenost uzrokovana gladovanjem, sklonost alkoholu te urođena mentalna rastrojenost. Svi ti elementi ostvaruju neobičnost i nesigurnost između zbilje i imaginacije, premda je čitatelj uvijek svjestan prisutnosti realističnog okvira pripovijedaka i zbiljskog razloga pojave fantastike.

10. LITERATURA

1. Hergešić, Ivo: *Hrvatska moderna*, Ex libris, Zagreb, 2005.
2. Weisner, Ljubo: *Studija o A.G. Matošu*, Zagreb, 2002.
3. Žeželj, Mirko: *Tragajući za Matošem*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.
4. Kuvač – Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013.
5. Donat Branimir, Zidić Igor: *Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975.
6. Matoš, Antun Gustav: *Iverje; Novo iverje; Umorne priče*, Mladost, Zagreb, 1973.
7. Komparativna povijest hrvatske književnosti: fantastika: problem zbilje: zbornik radova sa XVIII. Međunarodnog znanstvenog skupa, Književni krug, Split, 2016.
 - a) Sindičić Sabljo, Mirna: *Matoš i Maupassantov model fantastične novele*
 - b) Pavličić, Pavao: *Po čemu je fantastika fantastična?*
8. Flaker Aleksandar, Pranjić Krunoslav: *Hrvatska književnost prema europskim književnostima: od narodnog preporoda k našim danima*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1970.
9. Solar Milivoj: *Teorija proze*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989.
10. Oraić Tolić, Dubravka: *Čitanje Matoša*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013.
11. Nemeć Krešimir: *Matoš i Pariz*, http://www.matica.hr/vijenac/523/Matoš_i_Pariz/ (17. svibnja, 2017.)